

Bibliografinė apskaita: ar paplitęs mokymas vis dar tinkamas

Retha SNYMAN

*Pretorijos universiteto Informacijos mokslo fakultetas. Pietų Afrikos Respublika,
el. paštas: msnyman@postino.up.ac.za*

Įvadas

Norėdamas pavaizduoti duomenų perdavimo tinklą, Loras (1996) metaforiškai palygino jį su žvejybos tinklu arba tinkleliu peteliškėms gaudyti. Jis piešia bibliografinę apskaitą kaip kuo tankiausia bibliografijos priemonių ir bibliografinių duomenų bazių tinklą, pro kurio smulkiausias akutes negalėtų prasprūsti joks leidinys, kol jis neužregistruotas, nenustatyta jo vieta ir neužtikrintas jo prieinamumas vartojimui. Taigi bibliografinės apskaitos tikslas yra sudaryti sisteminę informacijos šaltinių sąrašą, leidžiantį žmonėms sužinoti, kokia informacija yra prieinama ir kur jos ieškoti. Svarbiausios bibliografinės apskaitos veiklos sritys apima informacijos šaltinių įsigijimą, jų bibliografinių aprašų sudarymą, bibliografinės paieškos pradmenų nustatymą šiems aprašams, dalykinį katalogavimą (į kurį įeina klasifikavimas, žodinių dalykinių rubrikų nustatymas, indeksavimas, referavimas) ir autoritetinių duomenų apskaita.

Šio straipsnio tikslas - aptarti bibliografinės apskaitos mokymo motyvus, pristatyti naujus pasiekimus ir tendencijas, kurios galėtų paveikti bibliografinės apskaitos mokymą, nustatyti, kokie turėtų būti bibliografo sugebėjimai, pasiūlyti mokymo programą ir užsiėmimų planą.

Bibliografinės apskaitos mokymas

Valstybinė ir visuotinė bibliografinė apskaita

Bibliografinė apskaita valstybiniu lygmeniu pateikia sistemą, įgalinančią identifikuoti ir lokalizuoti informacijos šaltinius toje šalyje. Be fizinių vienetų, kurie sukuriami šalyje, identifikavimo, atkūrimo, surinkimo ir saugojimo, labai svarbus yra bibliografinių įrašų, kurie aprašo ir identifikuoja leidinius, sukūrimas. Leidiniai be įrašų, rodančių jų egzistavimą ir leidžiančių prieiti prie jų turinio, informacinei visuomenei neturi jokios vertės.

Žvelgiant į valstybinės bibliografinės apskaitos ir visuotinės bibliografinės apskaitos sąryšį svarbu, kad šalia leidinių komplektavimo valstybinės bibliografijos tarnybos būtų atsakingos už autoritetinių ir bibliografinių įrašų

sudarymą kiekvienam naujam leidiniui, išleistam laikantis priimtų tarptautinių standartų. Jeigu visos valstybės stengsis pritaikyti bibliografinę apskaitą valstybiniu lygiu, visuotinė bibliografinė apskaita iki tam tikro laipsnio bus įmanoma.

Bibliotekų ir informacijos tarnybų bendradarbiavimas

Bibliotekos ir informacijos tarnybos dėl finansinių apribojimų ir išleidžiamų informacijos šaltinių gausos jau nebepajėgia sukomplektuoti visų leidinių, kad galėtų visiškai patenkinti vartotojų poreikius. Todėl šios institucijos kooperuojasi būtent paskirstyto katalogavimo ir dalijimosi ištekliais srityse. Bibliotekos katalogo funkcija dabar jau nėra tikrai „parodyti, ką biblioteka turi“, bet ir parodyti, ką biblioteka gali įsigyti ir pateikti skaitytojui. Todėl bibliotekos sukurti katalogo įrašai turi tiktai ir platesniam vartojimui.

Kokybiškas skaitytojų aptarnavimas

Mūsų laikais išskirtinis dėmesys skiriamas kokybiškam aprūpinimui produktais ir kokybiškam aptarnavimui. Daniel (1993:46) teigia, kad „informacijos specialistai turėtų prisiimti didesnę atsakomybę už teikiamų produktų ir klientų aptarnavimo kokybę“. Lozano (1997:148) žengia toliau, sakydamas „kokybės negalima suvesti tik į „tai, kas siūloma“ (turima omenyje kokybiškas produktas arba aptarnavimas) - yra svarbu „kaip tai pasiūloma“.

Bibliotekinis arba informacinis aptarnavimas - pramonės šaka kaip ir kitos. Šių paslaugų klientai ir tiesioginiai vartotojai puikiai supranta apie kokybę. Aišku, kad ta biblioteka, kuri ignoruoja bibliografinę apskaitą, visiškai netinkamai, neišsamiai panaudoja savo fondus ir tikrai neteikia vartotojui paslaugų, kurių jis vertas. Bibliografinė apskaita iš esmės yra kokybės garanto forma. Ji gali būti traktuojama kaip priemonė, kuria pagrįstas katalogas, arba duomenų bazė, užtikrinanti vartotojo ir informacijos sąveikos kokybę.

Sistemų ir duomenų bazių raida

Šiandieną galingais kompiuteriais galima atlikti sudėtingas paieškas. pavyzdžiui, taikant Būlio logiką arba atmetimo taisyklę. Tačiau vidinė tiesioginio ryšio sistemų architektūra remiasi projektais, kuriuos teikia bibliografinė apskaita (Gorman, 1992:694). Vystantis duomenų bazėms ir tiesioginio ryšio sistemoms, vertingą įvestį gali pateikti tik žmonės, išsamiai susipažinę su bibliografinės apskaitos principais.

Todėl visiškai aišku, kad bibliografinės apskaitos mokymas išliks būtinybė, norint užtikrinti valstybinę ir visuotinę bibliografinę apskaitą, įgalinančią informacijos tarnybas dalintis ištekliais ir katalogo įrašais, teikti kokybiškas paslaugas vartotojui ir plėtoti efektyvias tiesioginio ryšio sistemas.

Šiuolaikinės tendencijos, galinčios daryti įtaką bibliografinės apskaitos mokymui

Procesų kompiuterizavimas

Akivaizdžiausias ir galbūt svarbiausias socialinis reiškinys, darantis įtaką bibliografinėi apskaitai, yra bibliotekinių procesų kompiuterizavimas ir technologiniai pokyčiai. Būtina ne tik mokėti katalogavimo taisykles ir normas, bet ir gerai nusimanyti apie įvairias kompiuterines sistemas, programines įrangas, tiesioginio ryšio bibliografinius tinklus.

Tinklo sukūrimas ir vidinė jungtis

Bibliografiniai tinklai ir konsorciumai dabar yra įprasta bibliografijos peizažo dalis. Atsiradus bibliografiniams tinklams ir konsorciumams, padidėjo bibliografinės apskaitos poreikis. Anksčiau kiekviena biblioteka galėjo taikyti savoms kartotekoms savus standartus, o bibliografiniai tinklai ir konsorciumai neleidžia šios įvairovės bei prabangos, reikalauja išsamių ir standartizuotų bibliografinių įrašų.

Internetas

Internetas sukėlė milžinišką susidomėjimą. Vartotojai naršo po bibliografinį kosmosą, tikėdamiesi surasti naudingos informacijos. Tačiau paieškos sistemos nėra tinkamos priemonės informacijai gauti, nes paaiškėjo, kad „nei visateksčio, nei reikšminio žodžio paieška nepasirodė geras pakaitalas struktūrinių įrašų laukų paieškai vykdyti ir jokia rodyklė nepakeitė katalogo suragatinių įrašų architektūros“ (Dillon ir Jul, 1996:216).

Bibliotekos taip pat suprato, kad apribodamos savo kompiuterinį skaitytojų katalogą tiktais savais fondais padarys skriaudą vartotojams, kurie tikisi bibliotekos

kataloge rasti gausios informacijos. Todėl daug tiesioginio ryšio katalogų buvo praplėsti siekiant įtraukti interneto šaltinius. Įrašų, aprašančių interneto išteklius, integravimui reikia didelių pastangų, norint pasiekti, kad metaduomenys pirminiuose dokumentuose atitiktų standartus, reikalingus integruoti šiuos pirminius šaltinius į egzistuojančias informacijos perdavimo sistemas (McDonnell, Koehler ir Carroll, 1999:39).

Bibliografinės apskaitos naujovės

Su bibliografinė apskaita susijusios problemos, ypač tarptautinio lygio, ir kompiuterinių technologijų galimybes išskėlė naujų idėjų, pavyzdžiui, sukurti vardo numerį ir „Dublin Core“ metaduomenų elementų rinkinį.

Praktinis mokymas

Darbe įgyjama praktika ir patirtis visada buvo laikoma integralia katalogavimo kurso dalimi. Kad įgautų katalogavimo patirties, studentai turi keletą savačių dirbti gamyboje. Dėl riboto bibliotekų ir informacijos tarnybų personalo darosi vis sunkiau dalyvauti tokiose programose, bendradarbiaujant su švietimo ir mokymo institucijomis.

Šios pripažintos tendencijos daro akivaizdų poveikį bibliografinės apskaitos studijoms ir laukiamiems studentų darbo rezultatams. Iš bibliografo tikimasi, kad greta tradicinių žinių, kompetencijos jis turės ir naujų žinių bei patirties. Spaudimą jaučia ne tik studentai, bet ir už jų rengimą atsakingi asmenys.

Bibliografinėi kompetencijai įgyti reikalingos savybės

Atsižvelgiant į dabartinį darbo turinį ir naujus pasiekimus, galima kelti klausimą: kokias kompetencijos sritis bibliografas privalo įvaldyti, kad galėtų vykdyti uždavinius, apie kuriuos kalbėta anksčiau? Visiškai aišku, kad bibliografinėi apskaitai reikia tam tikrų priemonių, detalių žinių, kaip valdyti šias priemones, ir praktinių įgūdžių, norint gerai atlikti savo darbą.

Bibliografinės apskaitos priemonės yra:

I. Bibliografijos standartai ir taisyklės

Bibliografas turi žinoti ir mokėti pritaikyti bibliografinius standartus kurdamas tiek metaduomenis, tiek bibliografinius duomenis.

II. Aplinka

„Joks žmogus nėra sala“ ir „dvi galvos geriau negu viena“ kalba už save.

III. Intelektas

Bibliografas turi mokėti mąstyti analitiškai, sistemiškai ir kritiškai, kad galėtų, pavyzdžiui, išanalizuoti leidinio turinį ir nustatyti teisingą dalykinę rubriką arba klasifikacijos indeksą.

IV. Kompiuteris

Šis įrankis padeda atlikti veiksmus ir įgyvendinti idėjas, sukurtas I, II ir III priemonių sąveikos.

Bibliografai privalo įvaldyti visas keturias priemones, kad jų darbas būtų kokybiškas. Kad galėtų tai padaryti, privalo turėti šiuos įgūdžius:

Katalogavimo ir sisteminimo įgūdžiai

Nors kai kurie tradiciniai bibliotekiniai įgūdžiai, kaip įrašų išdėstymo tvarka ir rūšiavimas, darosi vis mažiau svarbūs kompiuterinėse duomenų bazėse, tokios veiklos sritys kaip katalogavimas, sisteminimas ir autoritetinė apskaita ir toliau liks pagrindiniai procesai, nepriklausomai nuo to, ar rengiami spausdinti, ar elektroniniai ištekliai.

Analitinio ir kritinio mąstymo įgūdžiai

Analitinio ir kritinio mąstymo įgūdžiai lemia profesinę sėkmę daugelyje sričių. Šie įgūdžiai bus reikalingi, norint perprasti daugelį turinio rūšių ir naujus elektroninius formatus, kurie tampa prieinami.

Mokėjimas dirbti kompiuteriu

Dėl naujų technologijų ir naujų leidinių rūšių informacijos profesionalams iškilo būtinybė išmolti kvalifikuotai valdyti ir vartoti informacijos apdorojimą, paiešką ir perdavimą moderniausias technologijas bei sąsajas.

Taigi galima padaryti išvadą, kad, be tradicinių darbo įgūdžių: katalogavimo ir sisteminimo, bibliografas privalo mokėti dirbti kompiuteriu, kad galėtų neatsilikti nuo bibliografinės apskaitos progreso.

Tarpusavio bendradarbiavimo įgūdžiai

Reikia išsiugdyti tvirtus bendradarbiavimo įgūdžius. Bibliografai nedirba vienuose - dažniausiai jie glaudžiai bendradarbiauja su kolegomis, pataria vienas kitam, reguliariai aptaria darbo klausimus.

Bibliografinės apskaitos mokymo programa ir procesas

Pastaruoju metu buvo daug rašyta apie kompetentingų bibliografų stokos priežastis. Bibliotekininkystės mokykloms priekaištaujama, kad neparengia pakankamai gerų kataloguotojų. Buvo taip pat kritikuojamas bibliografinės apskaitos kursas. Štai dalis kritinių pastabų:

- bibliotekininkystės mokyklos išleidžia studentus ne visiškai parengtus darbui, kurį jie turi daryti;
- studentai suvokia katalogavimo kursą kaip keistą

ir dažnai pernelyg komplikuoatą:

- metodai, pagal kuriuos mokoma katalogavimo, neatitinka praktiškai atliekamo darbo;
- mokymo programoje neatsispindi nauji katalogavimo srities pasiekimai;
- dėstytojai nėra pakankamai kompetentingi perteikti studentams informacijos technologijų naujoves;
- katalogavimo mokymui skirtas laikas vis labiau trumpinamas kitų temų labui;
- mažiau mokoma bibliografinės apskaitos teorijos;
- nepakanka praktikos darbų, kurių metu studentai galėtų gerai įtvirtinti teorines žinias;
- nuobodūs mokymai klasėse.

Nors matome daug kritikos, tačiau sulaukiame mažai pasiūlymų, kaip pagerinti šio kurso kokybę. Atsižvelgiant į naujas kryptis ir reikiama kritika yra aišku, kad:

- reikalingas tinkamas teorinis pagrindas;
- teorija ir praktika turi būti gerai subalansuotos;
- mokymo procese turėtų atsispindėti aktualios tendencijos, technologijos, taisyklės, formatai ir t.t.;
- studentai turi būti mokomi savarankiškai vertinti, kritiškai ir analitiškai mąstyti;
- turėtų būti kreipiamas dėmesys į gamybos progresą, nes studentus reikia rengti realiam pasauliui;
- reikia atrasti naujų įdomių mokymo metodų;
- dėstytojo vaidmuo iš „medžiagos perteikėjo“ turi keistis į „interaktyvų vadovą“, o studento - iš „informacijos sugerėjo“ į „interaktyvų dalyvį“.

Literatūroje pabrėžtinai akcentuojamas kurso turinys, bet ne mokymo metodika. Gormanio straipsnyje (1992: 694) pateikiama geriau subalansuota mokomojo dalyko programa, kuri galėtų būti pagrindas ir suteiktų galimybes studentams daug efektyviau veikti esant įvairioms situacijoms. Tačiau programoje skirta nedaug laiko mokyti bibliografinės apskaitos principų ir veiklos, todėl studentai negali gerai įvaldyti reikalingų įgūdžių. Dėl laiko stokos kursuose neįmanoma išmolti ko nors daugiau negu bibliografinės apskaitos principų ir veiklos pagrindų. Uždavinys ateičiai - išmokyti studentus mąstyti ir priimti sprendimus, o ne vien supažindinti su priemonėmis ir technika.

Kaip jau buvo minėta, praktinis darbas yra sudėtinė katalogavimo kurso dalis. Tačiau bibliotekoms darosi vis sunkiau dalyvauti mokymo programose. Kita vertus, studentai turi turėti galimybę spręsti realius uždavinius realiomis sąlygomis. To galima pasiekti modeliavimu, grupiniu darbu ir seminarais. Dar daugiau, reikėtų panaudoti galimybes, kurias siūlo šiuolaikinės technologijos. Mokymo programos galėtų būti pateikiamos per žiniasklaidos ir technologijos derinį (spausdinti studijų tekstai, CD-ROM, www, elektroninis paštas, diskusijų

grupės, kompiuterizuotas mokymas). Unikalioms www savybės ir didžiulis tinklapių su informacijos šaltiniais skaičius yra kintamieji dydžiai patraukliame pasaulyje, kuriame plėtojasi mokymo ir mokymosi patirties įvairovė.

Išvados

Visiškai aišku, kad bibliografinė apskaita bus reikalinga nuolat ir studentus reikės rengti šiam darbui.

Nauji metodai ir technika vers dėstytojus tapti kur kas labiau novatoriškus. Tai, mano nuomone, yra būtina sąlyga, kad studentų rengimas būtų veiksmingesnis, kad studentai įgytų kompetenciją, reikalingą gamybiniais poreikiams patenkinti. Mes, kaip mokytojai ir vadovai, turime priimti šį iššūkį.

Iš anglų k. vertė A. Staskevičius

¹ Daniel, E.H. 1993. Quality control of documents. *Library trends*, 41(4):644-664.

² Dillon, M. & Jul, E. 1996. Cataloging Internet resources: the convergence of libraries and Internet resources. (In: Pattie, L.E. & Cox, B.J., ed. *Electronic resources: selection and bibliographic control* New York: Haworth: 197-238.

³ Gorman, M. 1992. How cataloguing and classification should be taught. *American libraries*, 23(8):694-697.

⁴ Lor, P.J. 1996. Bibliographic standards in context: current chal-

lenges in bibliographic control (In: Coetzee, H.S. ed. *Seminar on Bibliographic Standards for the Promotion of Co-operation*, Pretoria, 1-2 February. Pretoria: University of Pretoria: 1-23).

⁵ Lozano, A.R.P. 1997. ISO 9000 and the total quality management models. *Library management*, 18(3):148-150.

⁶ McDonnell, J.P., Koehler, W.C., Jr. & Carroll, B.C. 1999. Cataloging challenges in an Area Studies Virtual Library Catalog (ASVLC): results of a case study. *Journal of Internet cataloging*, 2(2):15-42.